

5. tétel: A magyarországi cigányság helyzete a XIX. – XX. században.

A romák közül a kárpáti cigányok (roma nyelvű romungrók) élnek a legrégebben a Kárpát-medencében, őseik a **15. században** érkeztek.

Mária Terézia és II. József nevéhez fűződnek a *Regulatio Cigarorum* rendeletei. A 18. század végén megkezdődött a cigányok erőszakos integrálása és asszimilálása.

Mária Terézia 1761. november 13-án rendeletében megtiltotta a cigány nép elnevezésének további használatát és az új elnevezésüket tette kötelezővé: *újlakosok, újmagyarok, újparasztok* (németül *Neubauer*). 1767. november 27-én megtiltotta a cigányok egymás közti házasságát. Elrendelte az *újparasztok* félévenkénti összeírását, megtiltotta és büntette a döghúsevést.

Mária Terézia és II. József igyekezett erőteljes törvényi szabályozással letelepíteni őket – részleges sikerrel. A 18-19. században áttértek a magyar nyelv használatára. A magyar anyanyelvűvé vált romungrókból alakult ki tehát a magyarcigányok hagyományos nagy csoportja.

A 19. század elejétől érte el a romák második nagy bevándorlási hulláma Magyarországot. Ekkor érkeztek a román (oláh) fejedelemségek felől a mai oláh-cigányok és beások elődei. Az oláh-cigányok – akárcsak korábban a magyarcigányok – szekérkaravánjaikkal (cigánytáborok) körüljáró vándorlást folytattak, különböző kelendő szolgáltatásokat kínálva a letelepült falusiaknak (rézmegmunkálás, köszörűség, lópatkolás, vályogvetés, kosárfonás, medvetáncoltatás stb.). A lovári közösségek tagjai a 19. századtól kezdve a magyarországi vásárok leghíresebb lókereskedői lettek, akik lószertetükről és szakértelmükről voltak ismertek.

A beások szintén különböző mesterségeket kínáltak, ők azonban letelepedtek a falvak mellett. Eredetüket tekintve is már letelepedett romániai cigányok voltak, akiknek elődei a román fejedelemségek területén csoportos rabszolgaságban éltek a román bojárok (földbirtokosok) tulajdonaként. Csak a 19. században került sor a modern Románia megteremtésével a rabszolgafel szabadításra, és a román cigányok egy része ekkor Magyarországra költözött. Ugyanakkor bizonyítható, hogy a Dél-Dunántúlon már a 18. században is éltek román anyanyelvű famunkás cigányok.

A cigányság szerepe az 1848/49-es szabadságharcban

A szabadságharc idején a zenész cigányokat főként mint verbuváló, vagy katona muzsikusokat sorozták be a bandériumokba.

Bár a korabeli feljegyzések, emlékiratok nem írnak róla, sokak szerint Gábor Áron, a híres ágyúöntő is cigány volt. Ha Gábor Áron maga nem is biztos, hogy roma volt, több forrás szól arról, hogy igen sok roma kézműves dolgozott a különböző ágyúöntő-, kovács-, és fegyverjavító műhelyekben. A fémmegmunkálás végigkíséri a romák életét: egészen attól, a romák körében igen elterjedt történettől, hogy Dózsa kivégzéséhez készített trónt és koronát roma mesterek kovácsolták, a török elleni harcon át a negyvennyolcas szabadságharcig.

Konfliktusok és üldözés

Az 1893-as népszámlálás adatai szerint a Kárpát-medence egyes településein élő, tehát letelepült romák létszáma 275 000 fő volt. A 20. században a tömeggyártású iparcikkek elterjedése a hagyományos cigány foglalkozásokat faluhelyen is feleslegessé tette. A két világháború között törvények is korlátozták a vándormunkát. Hagyományos ügyfélkörük elvesztésével a romák

nagyobbik része munkanélkülivé vált, ez társadalmi konfliktusokhoz vezetett. 1944-ben a nácik Németországban és máshol, így Magyarországon is népirtást követtek el a romák ellen. A porrajmos („elemésztés”) során 30-70 000 dunántúli roma embert, köztük gyerekeket, nőket és öregeket vittek németországi koncentrációs táborokba, ahol kínhalált szenvedtek.

Pártállami időszak

A háború utáni földosztásból a romákat teljes egészében kihagyták. Az 1956-os forradalomban számos magyarcigány is részt vett. A szocializmus évtizedeiben a pártállam politikai felfogása nem etnikai, hanem kizárólag szociális problémának tekintette a „cigánykérdést”, és eszerint igyekezett megoldást találni rá. Az új megélhetési lehetőségek a lakóhelyüktől távoli ipari centrumok felé vonzották a roma lakosságot, sok vidéki férfi „ingázott”, vagyis hétközben a városi munkahely által biztosított munkásszálláson lakott. A legtöbb roma ember szezonális, alacsony képzettséget igénylő segédmunkákban kapott állást. Az 1960-as évek végétől megkezdődött a cigánytelepek felszámolása, a romák kedvezményes kölcsönt kaptak a lakásvásárláshoz, sok faluban a megüresedett öreg házakat birtokba vehették. A romák letelepítése, falvakba költözése azonban helyenként társadalmi ellenállásba ütközött. Egyes ilyen településeken az ingatlanok leértékelődtek, ami fokozta a falu őslakosságának elvándorlását. Olyan falvak is vannak, ahol a romák így többségi lakossággá váltak.

A magyarországi cigányság létszámára vonatkozóan eltérő adatokkal rendelkezünk. A hivatalos népszámlálási adatok nagyságrenddel kisebb értéket adnak, mint az egyéb felmérések vagy becslések számai. Ez a jelenség más magyarországi kisebbségek esetében is megfigyelhető. Éppen ezért mind a tudományok, a közélet különböző fórumai valamint a hatóságok, intézmények és egyéb szervezetek nem a népszámlálási, hanem az egyéb mért és becsült adatokkal operálnak.

A magyarországi cigányság létszámát jelenleg (2008.) általában 600 000-800 000 főre becsülik. Ez a lakosság 6-8%-a, arányaiban akkora, mint például a romániai magyarságé. A magyarországi cigányság létszámában és arányában Európa egyik legjelentősebb nemzeti (etnikai) kisebbsége.

A rendszerváltás után

A látványosan meginduló, de nagyon is ingatag alapokon álló felemelkedés a rendszerváltás után pillanatok alatt kártyavárként omlott össze. A szocializmus időszakában is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra, leginkább segédmunkásként foglalkoztatott cigány származású munkavállalók (az aktív keresők több mint a fele!) váltak először fölöslegessé a privatizálásra kerülő vállalatoknál. Amíg 1971-ben a munkaképes korú roma népesség körében a foglalkoztatottság 85 százalékos volt (alig eltérően a nem romák 87 százalékatól), 1993 végére ez az arány 29 százalékra csökkent (szemben a nem romák 64 százalékaival). Az alacsony iskolázottságú embereknek, akiket az elmúlt évtizedekben is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra használtak, reményük sem lehetett arra, hogy sikeresen érvényesüljenek a most már üzleti alapon szerveződő munkaerőpiacon. Ezzel pedig megingott a cigány családok megélhetése, és a régebben felvett lakásépítési hitelek visszafizetésére képtelenné válnak a sorra veszítették el lakásaikat.

Asszimiláció

A 2001. évi népszámlálás 190 046 roma, illetve cigány lakost mutatott ki az országban, ami a korábbi népszámlálások adataihoz képest nagyfokú csökkenést jelez. Az 1980-as népszámlálá-

son például még 380 000 fő volt a romák lélekszáma. A magukat romának, cigánynak vallók száma tehát 20 év alatt a felére csökkent.

A szociológiai felmérésekben szereplő mintegy félmillió magyarországi cigány lakos közül valószínűleg sokan magyarnak tartják magukat. A felgyorsult asszimiláció következtében a magyarországi cigányok többsége elhagyja a hagyományos roma életformát. Az oláh-cigány és beás származású cigányok nagyobb része – különösen Budapesten és a nagyobb városokban – elődei nyelvét az utóbbi évtizedekben a magyarral cserélte fel. A legújabb felmérések szerint ma már a magyarországi cigányok 90%-a magyar anyanyelvű, és csak 5%-uknak a roma nyelv és szintén 5%-uknak a román (beás) az anyanyelve. (1971-ben még 21% roma anyanyelvű, illetve 8% beás anyanyelvű volt!) Az oláh-cigány származásúak egy része kétnyelvűnek nevezhető, a magyar mellett beszéli a roma nyelvet is.

Nyelv

A magyarországi romák csoportjai eltérnek egymástól anyanyelvük szerint. Az oláh-cigányok a cigány nyelvet (*romani*) beszélik. A magyarországi cigány anyanyelvűek mintegy 90%-a a cigány nyelv lovári dialektusát használja. A beás cigányok a beást beszélik (árnyelán, muncsán, ticsán), amely a román nyelv archaikus változata.

A beások a hazai össz-cigányságnak mintegy 8%-át teszik ki. Túlnyomó többségük a Dél-Dunántúlon él. Hagyományosan teknővájással és fakanálkészítéssel foglalkozó cigány népcsoport, akik huzamosabb ideig tartózkodván román nyelvterületen, korábbi nyelvüket a románnal cserélték fel. A beások nyelvi és kulturális tekintetben is eltérnek a cigányság többségét alkotó magyar és oláh cigányoktól. Magyarországon három beás nyelvjárás, s ez alapján három beás népcsoport ismeretes.

A Dél-Dunántúlon élők általában az árgyelán dialektust beszélik, a muncsán nyelvjárást egyedül a Baranya megyei Alsószentmártonban és környékén használják. A magyarországi beások túlnyomó többsége tehát az árgyelánok csoportjába tartozik. Régebbi forrásaink általában nem tesznek különbséget az egyes cigány csoportok megnevezése között. A cigány nyelven beszélő lovári cigányokat korábbi - havasalföldi vagy moldvai - lakóhelyük, a beásokat pedig az általuk beszélt román dialektus miatt hívták „oláh”-nak. A beások megnevezése azonban sokszor „teknős oláh” vagy „kanalas oláh”, ami hagyományos mesterségükre utal.

Nem tudjuk, a beások pontosan hol és mikor cserélték fel nyelvüket, és mikor kezdtek el románul beszélni. Azt minden esetre feltehetjük, hogy nyelvcserevel váltak románajkúvá, s így huzamos ideig kellett tartózkodjanak román nyelvterületen. Nyelvváltás általában két népcsoport egybeolvadásakor, az egyik csoport asszimilálódásával megy végbe. A beásoknál azonban más a helyzet. Esetükben nem történt asszimiláció: sem életmódjukat, sem szokásaikat, sem lakóhelyüket tekintve nem azonosultak a románokkal. Ezért egyrészt nehéz meghatározni a nyelvcsere indítékait, másrészt fel kell tennünk, hogy a teljes nyelvcserehez minimálisan szükséges 100 évnél jóval hosszabb időt töltöttek a románok között, akikkel - és ez szintén feltétele a nyelvi elrománosodásnak - rendszeres, napi kapcsolatban lehettek.